

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

САЛЮК БОГДАНА АНАТОЛІЇВНА

УДК 82.091+82-93

**ТИПОЛОГІЯ ТРАДИЦІЙНИХ ОБРАЗІВ ДИТИНИ-БЕШКЕТНИКА
У ХУДОЖНІХ ТВОРАХ ДЛЯ ДІТЕЙ І ПРО ДІТЕЙ**

10.01.05 – порівняльне літературознавство

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Тернопіль – 2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теорії літератури та порівняльного літературознавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент
КУЧМА Наталія Зіновіївна,
кафедра теорії літератури
та порівняльного літературознавства,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка, доцент

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, доцент
МАЦЕВКО-БЕКЕРСЬКА Лідія Василівна,
кафедра світової літератури,
Львівський національний університет
імені Івана Франка, завідувач;

кандидат філологічних наук, доцент
ГАВУРА Ольга Миколаївна,
кафедра документознавства, інформаційної
діяльності та українознавства,
Тернопільський національний економічний
університет, доцент.

Захист відбудеться «__» листопада 2011 р. об __год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 58.053.02 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (46027, м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2).

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (46027, м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2).

Автореферат розісланий «___» жовтня 2011 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради Папуша І.В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Поступальний розвиток українського літературознавства засвідчує тенденцію до зміни пасивного статусу досліджень дитячої літератури на більш активний, що пов'язано з відмовою науковців від педагогічного підходу, який неминуче призводив до самообмеження студій цього явища. На разі оновлення методологічних підходів при аналізі художніх творів для дітей стає основним завданням українських літературознавців.

Переважає більшість сучасних досліджень української дитячої белетристики стосується історії літератури (І. Бойцун, О. Будугай, О. Гарачковська, А. Гурбанська, Н. Резніченко, О. Чепурна та ін.), значно менша їх частина – з теорії чи власне поетики дитячої літератури (У. Гнідець, Т. Качак, Н. Марченко, Л. Мацевко-Бекерська, Е. Огар, О. Папуша та ін.). Фактично неопрацьованою в українському літературознавстві є сфера порівняльних студій художніх творів для дітей, тим часом ґрунтовне компаративне дослідження видається нам особливо плідним у цій царині, оскільки розширює обрії міжлітературних і міжкультурних взаємин.

Вихідною для нашого дослідження є теза про традиційність образів дитини-бешкетника, відтак особливої уваги вимагає висвітлення питання парадигми цих образів. Функціонування традиційних образів шибеника у національних дитячих літературах позначено їх типологією, що базується на дихотомії естетичних категорій «комічне – трагічне» («смішне – серйозне»). Таким чином, студіювання типології досліджуваних традиційних структур потребує ґрунтового аналізу, який допоможе виявити типологічні аналогії та відмінності національних проявів традиційних образів дитини-бешкетника, а також повноцінно висвітлити функціонування цих традиційних структур у творах для дітей і про дітей, що й визначає **актуальність роботи**.

Мета дисертації полягає у дослідженні парадигми традиційних образів дитини-бешкетника, класифікації та аналізі їх типологічних моделей.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- проаналізувати наукові підходи та літературознавчі методології, що застосовуються при вивченні дитячої літератури, зокрема, увіразнити можливості порівняльного літературознавства у цьому сенсі;
- визначити парадигму традиційного образу дитини-бешкетника, а також виокремити типологічні моделі через дихотомію естетичних категорій «комічне – трагічне»;
- дослідити генезу традиційних образів дитини-бешкетника визначених типів;

- охарактеризувати комічний тип шибеника за такими позиціями: національний характер героїв, антропологічний аспект у портретуванні, діяльність персонажа в контексті проблеми «шибеник vs суспільство», особливості сюжету та хронотопу в творах;
- розкрити драматичний тип шибеника за такими позиціями: трагікомізм та драматизм як доміанти у трактуванні образу, психологічний портрет персонажа, екзистенційні мотиви в контексті проблеми «шибеник vs цивілізація», особливості хронотопу.

Об'єктом дослідження стали насамперед твори Н. Боден («Збігло літо»), В. Винниченка («Федько-халамидник», «Кумедія з Костем», «Бабусин подарунок»), І. Койн («Дівчинка, з якою дітям не дозволяли знатися»), А. Ліндгрєн («Пеппін Довгапанчоха», «Еміль із Льоненберги»), В.с. Нестайка («Тореадори з Васюківки»), М. Твена («Пригоди Тома Соєра», «Пригоди Гекльберрі Фінна»), Гр. Тютюнника («В сутінки», «Дивак», «Сито, сито»), в яких активно функціонує традиційний образ шибеника. Задля унаочнення того чи іншого аспекту дослідження принагідно використані твори І. Багмута («Щасливий день суворовця Криничного»), Е. Кестнера («Еміль і детективи»), О. Генрі («Вождь червоношкірих»), Ф. Саймон («Гидкий Генрі»), І. Франка («Малий Мирон») та ін.

Предметом дисертаційного дослідження є типологія традиційних образів дитини-шибеника у літературі для дітей і про дітей, особливості поетики художніх творів, що експлікують досліджувану традиційну структуру, а також специфіка національного трактування аналізованих персонажів.

Теоретико-методологічною базою дисертації є праці українських та зарубіжних літературознавців, зокрема, теоретиків дитячої літератури (У. Гнідець, М. Ніколаєва, Е. О'Саллівен (E. O'Sullivan), О. Папуша, М. Славова, З. Шєвіт (Z. Shavit), теоретиків літератури (М. Бахтін, Н. Фрай), істориків літератури (П. Балдіцин, М. Боброва, Л. Брауде, С. Іванюк, Л. Кіліченко, С. Присяжнюк, О. Тараненко, І. Чернявська), дослідників теорії традиційних сюжетів та образів (А. Волков, А. Нямцу), культурологів та міфокритиків (Д. Гаврилов, К. Кереньї, Дж. Кемпбелл, Є. Мелетинський, О. Фрейдєнберг, Ю. Чернявська) та ін.

Домінуючим у роботі, з огляду на предмет, є типологічний підхід. На різних етапах дисертаційного дослідження використовувалися культурно-історичний, порівняльний, біографічний, інтертекстуальний, архетипний методи.

Наукова новизна полягає у класифікації типових моделей традиційного для дитячої літератури образу дитини-бешкетника, що досі в

українському літературознавстві не вивчався. У роботі вперше обґрунтовано традиційність персонажа бешкетника у дитячій літературі, окреслено стадії його традиціоналізації. Дитячі персонажі творів українських письменників (В. Винниченка, Вс. Нестайка, Гр. Тютюнника) трактується як такі, що є національними репрезентантами традиційного образу бешкетника, відтак вони досліджуються поряд з іншими персонажами творів зарубіжної дитячої літератури (Н. Боден, О. Генрі, Е. Кестнера, І. Койн, А. Ліндгрєн, М. Твена та ін.). Виокремлення типологічних моделей традиційних образів дитини-шибеника покликане збагатити дослідження дитячої літератури.

Практичне значення дисертаційної роботи бачимо в активізації порівняльних студій літератури для дітей і про дітей. Одержані результати можуть бути застосовані при розробці курсів з дитячої літератури, історії української літератури, історії зарубіжної літератури, спецкурсів з теорії традиційних сюжетів та образів, порівняльного літературознавства.

Апробація дисертації. Основні положення дослідження викладені у доповідях на міжнародних наукових конференціях «Інтертекстуальність в системі художньо-філософського мислення: теоретичний та історико-літературний виміри» (Луцьк, 2009), «Українство у світі: Україна є там, де живуть українці» (Чернігів, 2009; Чернігів, 2010), «Місто-як-текст: літературні проєкції» (Бердянськ, 2009), «Мариністика в художній літературі» (Бердянськ, 2010), «Актуальные проблемы изучения языка и литературы: теория и практика коммуникативного воздействия» (Абакан, РФ, 2010), «Імагологічна проблематика польської, білоруської, російської та української літератур і європейський контекст» (Луцьк, 2011), «Володимир Гнатюк у контексті розвитку культури України» (Тернопіль, 2011), «Мова – література – культура в контексті національних взаємозв'язків» (Бердянськ, 2011), «Література для дітей та юнацтва: інші/інакші, чужі/свої діти» (Львів, 2011), «Крихти буття: література і практики повсякдення» (Бердянськ, 2011); на всеукраїнській науково-практичній конференції «Література для дітей та юнацтва в соціокультурному контексті розвитку суспільства» (Львів, 2010), а також щорічних звітних конференціях професорсько-викладацького складу кафедри теорії літератури та порівняльного літературознавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (2009, 2010, 2011).

Публікації. Результати дослідження представлені у 6 наукових статтях, 5 з яких опубліковані у фахових виданнях ВАК України, та у 3 тезах доповідей на міжнародних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Наукова робота містить вступ, три розділи, загальні висновки та список використаних джерел, що налічує 189 позицій. Загальний обсяг дисертації – 186 сторінок, з них 165 – основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У «**Вступі**» обґрунтовується вибір теми дисертації, актуальність і стан наукового вивчення проблеми, формулюються мета і завдання, вказуються об'єкт і предмет, з'ясовуються наукова новизна та практичне значення результатів дослідження.

У першому розділі – «**Теоретичні аспекти вивчення традиційних образів дитини-бешкетника**» – охарактеризовано місце літератури для дітей і про дітей у контексті сучасних літературознавчих концепцій, наголошується на доцільності використання теорії традиційних сюжетів та образів. Обґрунтовується традиційність образів дитини-шибеника, аналізуються парадигма цих образів та їх генеза. Також запропоновано типологію традиційних образів дитини-бешкетника, що спирається на дихотомію естетичних категорій «комічне – трагічне» («смішне – серйозне»).

У підрозділі 1.1. «**Дитяча література у контексті сучасних літературознавчих концепцій**» проаналізовано сучасний стан дослідження літератури для дітей і про дітей українським та зарубіжним літературознавством. Аналіз діяльності українських літературознавців (наукові праці, конференції, громадська діяльність тощо) в останнє десятиріччя свідчить про поступовий, проте впевнений рух у бік зміни периферійного статусу літератури для дітей на центральний об'єкт дослідницької уваги. Значної ваги набуває вивчення цього феномену з позицій компаративістики, що уможливило входження української дитячої літератури до контексту світової дитячої літератури та загальнолітературного процесу.

Очевидно, що література для дітей не є чимось на кшталт імітації т.зв. «дорослої» літератури, бо розвивається за тими ж законами діалектики зовнішніх (панівна соціокультурна концепція дитинства) і внутрішніх (традиції та новаторство) факторів руху літературного процесу. Водночас, дитяча література не є іманентною системою, вона відкрита до конструктивного діалогу в рамках літературних (між різними національними літературами, різними письменниками, напрямками тощо в рамках однієї національної дитячої літератури) і культурних (між дитячою літературою та іншими видами мистецтва). Вочевидь, тримати літературу для дітей осторонь компаративних досліджень немає жодного сенсу, адже її національні прояви доволі виразні, що, зокрема, підтверджується розділами в академічних підручниках із зарубіжної дитячої літератури, в основі яких закладено географічний та хронологічний критерії.

Дослідження національних дитячих літератур стає цілком реальною літературознавчою діяльністю, де в єдності використовуються методологічні

підходи власне компаративістики – порівняльно-історичний, зіставний, типологічний, інтертекстуальний, культурологічний. Так з'ясуємо самотні риси кожної національної літератури для дітей і закономірності розвитку дитячої літератури загалом.

Одним із шляхів компаративного студювання дитячої літератури є теорія традиційних сюжетів та образів (ТСО). Будучи достатньо продуктивним, дослідження традиційних сюжетно-образних структур на матеріалі художніх творів для дітей і про дітей має свою специфіку, зокрема: імпліцитний характер, що спричинює складність встановлення їх генези та визначення чіткої номінації; видозміна ТСО, перенесених з т.зв. «дорослої» літератури, з урахуванням особливостей рецепції дитини; творення дитячою літературою власних ТСО (напр., мотив відмови від дорослішання, образ «відчуженої дитини»).

У підрозділі 1.2. *«Парадигма традиційного образу шибеника у літературі для дітей і про дітей»* обґрунтовується традиційність образу дитини-бешкетника, встановлюється парадигма його функціонування, виокремлюються моделі образів та пояснюється їх номінація.

В образі бешкетника сконцентрована сутність дитинства як безтурботного і сповненого пригод та чудес періоду життя, що й пояснює популярність цього персонажа. На позначення досліджуваного традиційного образу літератури для дітей рівноправно використовуються слова «бешкетник», «шибеник» і, як контекстуальний синонім, – французьке *«enfant terrible»*.

Традиційність образу дитини-бешкетника визначається наявністю власної інтерпретаційної традиції (істотна кількість творів української і зарубіжної літератури для дітей і про дітей, що експлікують цей образ, та інших видів мистецтва, насамперед візуальних) та впізнаваністю з боку реципієнта.

У літературі для дітей і про дітей традиційний образ дитини-шибеника має відповідні національні прояви, що дає підстави розглядати широкий пласт художніх творів, тому увага зосереджена на особливостях типології цієї традиційної структури.

Дисертантка наголошує на доцільності зіставлення моделей досліджуваного традиційного образу, що спирається на дихотомію «комічне – трагічне». Проведений аналіз прози про *enfant terrible* дозволяє виокремити два типи шибеника – комічний (модель «Том Сойер») і драматичний (модель «Гек Фінн»), де в першому домінує у характеротворенні комічне і авантюрне, відповідно діяльність героя – «бешкетництво-як-розвага», а в другому – драматичне, тому діяльність героя – це «бешкетництво-як-бунт».

Для номінації моделей комічного і драматичного типів традиційного образу бешкетника використано імена найбільш відомих у світі персонажів М. Твена – Том Соєр і Гек Фінн.

Вибір цих імен для найменування комічного і драматичного типу шибеника полегшує сприйняття відповідного типу традиційної структури, актуалізує його специфічні риси. Основною рисою поведінки Тома було його несамовите прагнення у межах соціуму отримати задоволення від розваг, тобто бешкетництво-як-розвага, що є диференційною ознакою комічного типу бешкетника. Натомість Гек прагнув свободи особистості й, відмовившись від соціалізації, обрав свідому маргіналізацію. Бешкетництво-як-бунт – диференційна ознака драматичного типу шибеника. Ці ознаки обох типів є найістотнішими і структуротвірними, становлять бінарну опозицію («смішне – серйозне») та групують інші елементи у відповідну модель. Моделі «Том Соєр» і «Гек Фінн» у єдності творять парадигму традиційних образів дитини-бешкетника.

Мова йде саме про моделі «Том Соєр» і «Гек Фінн» як номінації комічного і драматичного типу бешкетника відповідно. Свідомо вводимо імена дитячих персонажів у лапки, щоб акцентувати тип певної традиційної структури, а не героїв повістей американського письменника.

Підрозділ 1.3. *«Стадії традиціоналізації образів дитини-бешкетника»* присвячено дослідженню джерел походження комічного і драматичного типів традиційних образів бешкетника, що важливо для розуміння особливостей їх функціонування і трактування у художніх творах для дітей і про дітей.

У пункті 1.3.1. *«Генеza традиційного образу бешкетника комічного типу»* з'ясуємо, що шибеник моделі «Том Соєр» генетично споріднений з архаїчним комічним персонажем – міфологічним Трикстером та його наступниками (крутій, блазень, дурень тощо), що стали предтечею становлення традиційного для дитячої літератури образу. На українському ґрунті цьому посприяв вплив фольклорних образів, що функціонували у вертепній драмі та оповідних жанрах казки, анекдоту тощо.

Зіставивши характеристики цих комічних персонажів міфів і фольклору та протагоністів найвідоміших творів про [enfant terrible](#), дотичними до дитячої літератури вважаємо такі аспекти трикстерської природи бешкетника моделі «Том Соєр»: бешкетництво та порушення усталених правил як заперечення панівної соціокультурної системи; прагнення задовольнити власні бажання через розваги, бешкет, витівки, фантазування тощо; перевага сміхового первня, притім шибеник виступає водночас суб'єктом і об'єктом сміху, стає персоніфікацією розваги і свята; амбівалентність природи персонажа (бешкет і героїка); медіативна позиція (функція провідника між дорослим і дитячим світами) та ін.

Традиціоналізація образу бешкетника комічного типу розпочалась у др. пол. XIX ст. Саме «Пригоди Тома Соєра» вплинули на подальший розвиток літератури про enfant terrible. Змалювання шибеника як головного героя творів для дітей у XIX ст. стало засобом вираження опозиційної точки зору (антидидактичної, власне естетичної) авторів щодо пануючої концепції дитини та дитинства, і надалі спричинило поширення цього традиційного образу в дитячій літературі XX ст.

У пункті 1.3.2. **«Гене́за традиційного образу бешкетника драматичного типу»** досліджено, що традиційний образ шибеника моделі «Гек Фінн» генетично пов'язаний із епічним героєм періоду його дитинства, коли він виступає як зневажена дитина (міфологічні та фольклорні молодший син або дочка, сирота, пасербиця, «гідке каченя» тощо). Зображення незвичайного дитинства таких дітей – майбутніх епічних героїв – насичене історіями про їх не за роками розвинуті сили, таланти і мудрість, також містять мотиви чудесного походження (божественне батьківство, непорочне зачаття, прийомні батьки, бездітна пара) і труднощів перших років життя. Іdealізація образу зневаженої дитини характерна для легенд, міфів, казок різних народів, у тому числі й українського, і з часом проявляється у традиційному образі шибеника драматичного типу.

Персонажам моделі «Гек Фінн» властиві такі риси: шибеник є «низьким» героєм (бешкетництво, соціальний статус), який наприкінці твору стає «високим» (героїчний вчинок, жертовність, духовна перевага). Йдеться про контрастну характеристику; маргінальну позицію (статус сироти, соціально і суспільно знедоленого); тісний зв'язок із природою; пригоди і вчинки персонажа змінюють його життя і ставлення до нього оточуючих; становлення особистості шибеника, поведінка якого позначена передчасною дорослістю.

Свого часу образ знедоленої дитини виник у міфології та фольклорі на базі переходу від роду до сім'ї. Криза моралі суспільства, дегуманізація стають тим подразником, що спонукає письменників кін. XIX ст. і XX ст. звертатися до образу бешкетника драматичного типу (М. Твен, І. Койн, Н. Боден). В українській літературі для дітей і про дітей шибеник моделі «Гек Фінн» активно функціонує у періоди поч. XX ст. та шістдесятництва (В. Винниченко, Гр. Тютюнник).

У другому розділі – **«Комічний тип шибеника: модель «Том Соєр»** – досліджено специфіку функціонування комічного типу бешкетника в українській і зарубіжній літературі для дітей і про дітей.

У підрозділі 2.1. **«Комічне і національний характер шибеника: «Пригоди Тома Соєра» М. Твена і «Тореадори з Васюківки» В. Нестайка»** на матеріалі творів американського і українського письменників визначено, що провідну роль у творенні традиційного образу

шибеника моделі «Том Соєр» відіграє категорія комічного, що має універсальний та національний характер. Репрезентанти бешкетника означеного типу тісно пов'язані з відповідною національною комічною традицією. У повісті М. Твена переважає іронічне змалювання провідних рис американського характеру (любов до зовнішніх ефектів, підприємливість, лідерські якості, цілеспрямованість, прагнення успіху і слави), втілених в образі Тома Соєра. Натомість у трилогії Вє. Нєстайка спостєрїгаємо гумористичне ставлення до особливостей етнообразу українця (кордоцентризм, героїка, наївність, оптимїзм і життєрадісність), репрезентантами якого є Ява та Павлуша.

У підрозділі 2.2. *«Антропологїчний аспект у портретуванні персонажа бешкетника в українській, американській і шведській дитячїй лїтературї»* наголошуємо на тому, що портрет шибеника комічного типу стає у творах насамперед засобом типїзацїї. Підставою для типїзацїї є антропологїчний аспект (фотографїчні елементи опису волосся, одягу, стилю мовлення, фізичної активностї та сили, а також тематика їжї), що водночас нагадує про джерело походження цього традицїйного образу. Аналіз творів української, американської та шведської дитячої лїтератури дає підстави виокремити й охарактеризувати ті елементи портрету досліджуваного персонажа, що дозволяють віднести його до ряду шибеників комічного типу. Для протиставлення зовнїшностї бешкетника та його характеру письменники змальовують його схожим на янголятко (Том Соєр, Емїль з Лїоненберги). Однак для миттєвого зовнїшнього вияву натури героя зазвичай використовують рудий колїр волосся (Вождь Червоношкірих, Ява, Пєппї Довгапанчоха), тим самим маркується трикстерська природа шибеників. Одяг досліджуваних персонажів несе певну інформацїю, регламентує типи поведїнки. Неохайне і чудернацьке вбрання шибеників комічного типу яскраво візуалїзує їх характер, відповідає певному типовї темпераменту, стає дрєскодом, неодмінним зовнїшнім атрибутом, що виокремлює їх із дитячого загалу.

Тематика їжї увиразнює вїтальну енергїю цих персонажів. Нєнаситність і швидкїсть поглинання їжї є проєкцїєю нєнаситностї витївками, авантюрами, врєштї-рєшт, життям. Типовими рисами бешкетників комічного типу є також балакучїсть («торєадори», Том Соєр, Пєппї), швидке мовлення (Ява), гучний та сильний голос (Емїль з Лїоненберги, Вождь Червоношкірих), гїперболїзацїя фізичної сили (Пєппї, Емїль з Лїоненберги, Вождь Червоношкірих).

Пїдрозділ 2.3. *«Бешкетництво-як-розвага і проблема «шибеник vs суспїльство» у творах української та зарубїжної дитячої лїтератури»* присвячено дослідженню проблеми протистояння двох свїтів – дитячого і

дорослого. Опозиційність виявляється через гру, фантазування, витівки головних героїв.

У творах про enfant terrible головним є конфлікт між натурою шибеника та суспільною доктриною дитинства та особистості дитини, що зазвичай реалізується через протиставлення опозиційних персонажів: бешкетника і т.зв. «зразкового хлопчика». З метою протиставлення двох світів, до яких належать ці герої, письменники вдаються до контрасту: локальна опозиція братів (Том Соєр – Сід, Гидкий Генрі – Слухняний Пітер), протистояння однокласників/сусідів (Том Соєр – Віллі Меферсон, Ява і Павлуша – Стюпа Карафолька і Антончик Мацієвський).

Особливістю бешкетів шибеників комічного типу є пріоритет розваги, адже у поведінці вони керуються лише власним бажанням цікаво провести час, а тому часто не усвідомлюють і не замислюються над наслідками своїх вчинків. Саме тому наголошуємо на доцільності застосування визначення «бешкетництво-як-розвага», формами якого є гра та різноманітні витівки, що повсякчас зображуються у творах про шибеників (модель «Том Соєр»).

У підрозділі 2.4. **«Типи сюжетів і провідні мотиви прози про шибеників моделі «Том Соєр» українських і зарубіжних письменників»** визначено два основних типи сюжетів творів про бешкетників комічного типу: пригоди героя/героїв та комічна ситуація, осердям яких є пригодницький та сміховий первні.

У сюжетах першого типу домінантою є пригодницький аспект, за допомогою якого проявляється авантюризм характеру бешкетника. Тут пропонуємо говорити про своєрідний квест як структурний прийом пригодницького сюжету, що відповідає дефініції Н. Фрая, і виражається у традиційних мотивах подорожі, пошуку, звитяги героїв. Квест, який трансформується у детективну історію, проілюстровано на матеріалі першої частини трилогії «Тореадори з Васюківки» Вс. Нестайка та повісті «Еміль і детективи» Е. Кестнера. Іншим поширеним видом квесту стає мотив подорожі героя/героїв, часто поєднаний із мотивом пошуку предмета або людини (як, скажімо, у другій частині трилогії «Тореадори з Васюківки»). Варіацією мотиву подорожі слід уважати традиційний для дитячої літератури мотив втечі з дому, виписаний у повісті про Тома Соєра і трилогії про «тореадорів», а також мотиви відмови від дорослішання («Пеппі Довгапанчоха»), ходіння в Аїд («Пригоди Тома Соєра»).

У другому типі сюжету – комічна ситуація – стрижнем виступає протагоніст-шибеник, навколо постаті якого виникають смішні ситуації. Сміховий первні стає провідним, тому твори із цим типом сюжету складаються з ланцюжка коротких епізодів, пов'язаних між собою зовнішньо (через головного героя). Орієнтація на циклічність характерна для текстів про

шибеника моделі «Том Соєр», який є «об'єднуючою детермінантою» (вислів А. Нямцу) для наступних можливих сіквелів/продовжень.

У підрозділі 2.5. *«Специфіка хронотопу творів про бешкетників комічного типу української та зарубіжної дитячої літератури»* розглядається часопростір творів з протагоністом моделі «Том Соєр», бо саме даний тип персонажа вимагає відповідного хронотопу.

У творах про бешкетників комічного типу основним є утопічний часопростір, в якому дія відбувається переважно влітку (рідше – упродовж року) у межах невеликого містечка/села (напр., твори А. Ліндгрена про Пеппі і Емілія). Однак, авантюри можуть відбуватися з героєм як у звичному для нього середовищі, так і поза ним. Відповідно часопростір набуває ознак карнавалізації, коли герой-дитина, який залишив безпечну домівку і зазнав захоплюючих ініціаційних пригод, наприкінці повертається на колишнє місце. Часова модель у цьому випадку виглядає так: циклічний – лінійний – циклічний час. Так відбулося, наприклад, із Явою і Павлушею («Гореадори з Васюківки»), які після усіх авантур і зазнаних пощестей, повертаються до того, з чого починалася розповідь, – до якої-небудь витівки.

Також у таких текстах актуалізується ряд стійких топосів, важливих для творення сюжету та розкриття характеру персонажів, як-от топоси провінційного містечка (з підгрупою локальних топосів дому, школи, кладовища тощо) та мегаполісу, а також локуси оточуючої природи.

Хронотоп аналізованих творів характеризується приналежністю до утопічних та карнавалізованих текстів (за концепцією М. Ніколаєвої). Ознакою утопічного тексту є локально обмежений ідилічний часопростір (топос провінційного містечка), що його досліджуваний персонаж покликаний розворушити своїми витівками. Функціонування бешкетника комічного типу в карнавалізованих текстах дозволяє йому пізнати власний квест (досвід) і повернутися додому тріумфатором.

У третьому розділі – **«Драматичний тип шибеника: модель «Гек Фінн»** – досліджено особливості функціонування драматичного типу бешкетника в українській та зарубіжній літературі для дітей і про дітей. Буття дитячого персонажа означеного типу в художніх творах позначено посиленням психологізації його образу, драматизмом вирішення конфлікту між особистістю бешкетника та довкіллям, напруженістю сюжетних колізій, «недитячими» темами і проблемами.

У підрозділі 3.1. *«Трагікомізм і драматизм як доміанти у трактуванні традиційного образу шибеника драматичного типу»* встановлено, що у прозі про бешкетників моделі «Гек Фінн» доміантами виступають трагікомічний та драматичний первні, що позначаються як на характеротворенні персонажів, так і на особливостях сюжетно-фабульної структури творів.

Функціонування персонажа, яким є протагоніст моделі «Гек Фінн», оприявнює складні та суперечливі проблеми: небуття бешкетника в ідилічному просторі дитинства, що замінюється його буттям у реальному, непривабливому та жорстокому світі, де він є лише маленькою вразливою часткою. Художнє вирішення цієї проблеми виявляється через реалізацію трагікомічного і драматичного первнів у характеротворенні досліджуваного персонажа та аналізові його взаємин з оточуючим світом. Домінанти у трактуванні вказаного образу присутні у певному корпусі художніх творів про шибеників драматичного типу періоду «зламу віків» (оповідання про дітей В. Винниченка, «Пригоди Гекльберрі Фінна» М. Твена, «Дівчинка, з якою дітям не дозволяли знатися» І. Койн) та 1960-х рр. (оповідання Гр. Тютюнника, «Збігло літо» Н. Боден). У творах українських митців переважає драматичний первень, а у творах зарубіжних письменників – трагікомічний.

Підрозділ 3.2. *«Психологічний портрет бешкетників оповідань про дітей В. Винниченка та повісті Н. Боден «Збігло літо»* представляє порівняльно-зіставне дослідження психологічного портрету шибеника драматичного типу.

У портретуванні шибеників моделі «Гек Фінн» спостерігаємо тенденцію до зменшення використання фотографічних деталей. Найбільше уваги приділяється оптимальним шляхам унаочнення складних і суперечливих психоемоційних станів, що переживають діти-маргінали, через описи міміки, пантоміми, динаміку мовлення тощо. Зіставлення особливостей портретування головних героїв оповідань В. Винниченка та повісті Н. Боден свідчить про застосування обома письменниками лейтмотивних портретів, зокрема, повторюваними є описи очей, погляду, міміки, жестів. Динамічність в описах зовнішності Федька, Костя, Васька і Мері слугує візуалізації сильних дитячих емоцій та почуттів у їх зміні та розвитку. Індивідуально-неповторне у портретах досліджуваних героїв переважає над соціально-типовим, а тому повноцінно розкриває внутрішній світ бешкетників. Таким чином, для обох письменників важливе не саме буття тієї чи іншої деталі портрету шибеника, а її функція вияву багатогранної палітри емоцій та почуттів.

У підрозділі 3.3. *«Бешкетництво-як-бунт і проблема «шибеник vs цивілізація» у творах українських і зарубіжних письменників»* увага сконцентрована на студіюванні константи поведінки шибеників драматичного типу «бешкетництво-як-бунт» у контексті проблеми протистояння цих героїв із цивілізацією.

Дисертантка підкреслює, що психо-поведінкову модель діяльності шибеників драматичного типу варто визначати поняттям «бешкетництво-як-бунт», адже бешкетні дії спричинені протестом особистості. Ця поведінкова

модель характеризується маргінальним статусом бешкетника в існуючій світобудові. Аутсайдерами зображені персонажі творів М. Твена, І. Койн, Н. Боден. Диваками виступають дитячі герої прози В. Винниченка і Гр. Тютюнника. Через свою маргінальність, інакшість, крайню відмінність від оточення шибеники перебувають у стані самотності й відчуження, що позначається на їх стосунках із довколишнім світом. Прагнення будь-що звільнитися від пут цивілізації, стати вільними спонукає героїв до таких форм бунтарства як брехня, втеча, смерть, що у творах про бешкетників драматичного типу функціонують як екзистенційні мотиви.

Підрозділ 3.4. *«Екзистенційні мотиви у прозі про бешкетників моделі «Гек Фінн»»* присвячено компаративному аналізу провідних екзистенційних мотивів правди/неправди, втечі та смерті прози про бешкетників драматичного типу на матеріалі творів українських (В. Винниченко, Гр. Тютюнник) та зарубіжних (М. Твен, І. Койн, Н. Боден) письменників.

Екзистенційний вибір між правдою і неправдою досліджено у пункті 3.4.1. *«Мотив правди/неправди в оповіданні В. Винниченка «Федько-халамидник» та повісті Н. Боден «Збігло літо»*. Цей мотив стає одним із найважливіших для шибеників драматичного типу, і визначає їх майбутню долю та впливає на подальший розвиток подій.

Вперше в житті Федько («Федько-халамидник») навмисно і свідомо приховує правду заради порятунку Толі від батькового гніву, відчуваючи відповідальність за хлопчика. Опинившись у межовій ситуації, Винниченків бешкетник робить типовий екзистенційний вибір свого майбутнього: обравши неправду, Федько минув символічну «точку повернення», відтак дороги назад не стало, що призвело до трагічного фіналу.

Характерною рисою поведінки Мері («Збігло літо»), на відміну від Федька, стає саме обман, що спричинений внутрішнім протестом її особистості. Брехня Мері виступає засобом самовираження та самозахисту від життєвих негараздів, звичною захисною маскою.

В екзистенційній ситуації правди/неправди, що візуалізується через вербальні та невербальні маркери, розкривається складність характеру шибеників драматичного типу, проявляється благородна суть персонажа (вирішальний вибір Федька), позначається глибина переживання почуття «вимушеного сирітства» (брехня і самообман Мері).

У пункті 3.4.2. *«Мотив втечі у творах Н. Боден, М. Твена та Гр. Тютюнника»* на матеріалі прози українського та зарубіжних письменників розглядається мотив втечі шибеників драматичного типу.

Екзистенційний мотив утечі, виступаючи засобом самоізоляції героїв і можливим варіантом їх спротиву законам цивілізації, пов'язаний з утвердженням свободи вибору бешкетниками власного способу життя. В

аналізованих творах цей мотив є проявом бешкетництва-як-бунту, що маркує самотність героїв та їхнє бажання звільнитися від життєвих негараздів. Втеча персонажів набуває різних розмірів та форм (епічна втеча Гека Фінна від цивілізації, втеча Мері як відпочинок і захист від проблем, втеча-помста і втеча-пошук героя оповідання Гр. Тютюнника «В сутінки»). В усіх трьох випадках бешкетники повертаються додому, а втеча засвідчує передчасне дорослішання дитячих персонажів.

У пункті 3.4.3. «*Мотив смерті у творах про бешкетників М. Твена, І. Койн та В. Винниченка*» досліджується місце морального мотиву у творах про шибеників моделі «Гек Фінн».

У повістях М. Твена та І. Койн бешкетники розмірковують та спостерігають за смертю, а в оповіданнях В. Винниченка смерть стає розв'язкою конфлікту, виступаючи логічним результатом маргіналізації персонажа.

Винниченкові герої – Федько і Кость – помирають від хвороби (через переохолодження) в експліцитному плані, а в імпліцитному – через несумісність із жорстоким світом. Смерть цих персонажів гостріше увиразнює конфлікт між чистою, духовно розвинутою натурою шибеників і нищою, деморалізованою цивілізацією, що переживає кризу свого існування. Загибель Федька і Костя є жертвовною, бо має на меті проявити справжню суть суспільства загалом і кожної людини зокрема, змусити оточення замислитися над існуючим станом речей, над моральним занепадом суспільства.

Мотив смерті В. Винниченка використовує для увиразнення стану самотності та відчуження своїх героїв, а М. Твен та І. Койн спонукають своїх персонажів до рефлексій на тему смерті.

У підрозділі 3.5. «*Особливості хронотопу творів про бешкетників драматичного типу українських і зарубіжних письменників*» проаналізовано часопростір творів із протагоністом моделі «Гек Фінн».

Хронотоп у текстах характеризується відмовою від ідилічності, адже ці дитячі персонажі живуть у жорсткому світі, де немає місця чарівності й безпечності дитинства. Власне часопростір аналізованої прози підпорядкований авторській інтенції відтворити реалістичний соціально-історичний час, у якому створюється межова ситуація, що в оптимальний спосіб візуалізує складний характер бешкетника. Нівелювання утопічного часопростору в творах про шибеників драматичного типу актуалізує хронотопи дороги, природи, війни тощо, що віддаляють персонажа від дому, дистанціюють його від цивілізації.

Отже, пріоритет бешкетництва-як-бунту в трактуванні традиційного образу бешкетника драматичного типу уможливорює відзеркалення загальнолітературних тенденцій у прозі для дітей і про дітей українських і

зарубіжних митців, що спричинює двоадресність творів із таким типом протагоніста.

«Висновки» репрезентують синтез одержаних результатів дослідження традиційних образів дитини-бешкетника у творах для дітей і про дітей.

Основними критеріям традиційності цих образів стали наявність власної інтерпретаційної традиції та впізнаваність із боку реципієнта. Українська та зарубіжна дитячі літератури мають власних національних персонажів-шибеників, що спонукає до таксономії цих літературних явищ, тобто побудови типології традиційних образів дитини-бешкетника.

В основі типології цих традиційних структур лежить дихотомія естетичних категорій «комічне – трагічне» («смішне – серйозне»), що визначає дві структуротвірні диференційні ознаки – перевага комічного або драматичного первнів у творенні образу бешкетника. Спираючись на результати аналізу певного корпусу художніх творів про enfant terrible реалістичного плану, можемо говорити про функціонування двох типів традиційних образів шибеника – комічний (або модель «Том Соєр») і драматичний (або модель «Гек Фінн»). Групування елементів в обох моделях відбувається через відповідність домінантам бешкетництво-як-розвага для комічного типу та бешкетництво-як-бунт для драматичного. На цій підставі також обґрунтовано і номінацію моделей традиційних структур, в якій використано імена дитячих персонажів повістей М. Твена – Том Соєр і Гек Фінн. Імена героїв спеціально уведено у лапки з метою акцентування на відповідному типі персонажа – комічному (модель «Том Соєр») і драматичному (модель «Гек Фінн»).

Комічний тип шибеника укорінений у міфологічному Трикстерові та його фольклорних та літературних наступниках (фігури крутія, блазня і дурня), що в процесі еволюції набуває національних ознак.

Генезою драматичного типу шибеника є епічний герой, особливо у період його дитинства, коли він представлений в образі зневаженої дитини (сироти, молодшого брата, пасербиці тощо). Певні риси епічного героя (діалектика високого і низького, маргінальність, тісний зв'язок із природою тощо) з часом стають притаманними шибеникам драматичного типу.

На домінування комічного або драматичного типу бешкетника у творах для дітей і про дітей впливає національна літературна традиція. Так, українська література для дітей і про дітей значно менше експлікує традиційний образ бешкетника комічного типу (без урахувань сучасних творів), порівняно із зарубіжною, що пов'язуємо із її перебуванням під владою суспільних запитів і довготривалим пануванням педагогічного підходу, якому шибеник а ргіогі не відповідав. Одним із творів, що зміг опиратися реаліям, стала трилогія Вс. Нестайка, в якій відбулося творення

образів шибеників без надмірного дидактичного нашарування. В українській літературі для дітей і про дітей переважає введення традиційних образів саме драматичного типу, що пояснюється тенденцією тяжіння української літератури загалом до трагічного модусу.

Аналіз реалістичної прози для дітей і про дітей засвідчує той факт, що для творів про шибеників комічного типу основною функцією, поряд з власне естетичною, стає гедоністична, тобто функція насолоди, задоволення від процесу читання, чому сприяє насамперед визначення головним персонажем бешкетника моделі «Том Соєр». Цей тип традиційного образу використовують переважно інтенційно дитячі письменники (А. Ліндгрєн, Вс. Нєстайко, Ф. Саймон та ін.). Натомість твори про бешкетників драматичного типу передбачають подвійного адресата – дорослого і дитину (твори В. Винниченка, І. Койн, Гр. Тютюнника та ін.). Акцентовані авторами проблеми переважно виходять за рамки дитячої літератури, як-от: буття/небуття дитини в деморалізованому суспільстві, нівелювання свободи особистості дитини, теми війни і рабства тощо. Твори про персонажів моделі «Том Соєр» більше тяжіють до наступних продовжень і створення серій саме через комічний тип традиційного образу бешкетника (трилогія про «тореадорів» Вс. Нєстайка, твори про Пєппі та Емілія А. Ліндгрєн, серії книжок про Гидкого Генрі Ф. Саймон тощо). У прозі про бешкетників драматичного типу можливість продовжень фактично відсутня власне через особливості функціонування цього типу традиційного образу.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ ВИКЛАДЄНО У ПУБЛІКАЦІЯХ:

1. Салюк Б. Інтертекстуальні аспекти трилогії Вс. Нєстайка «Тореадори з Васюківки» / Б. Салюк // Волинь філологічна : текст і контекст. Інтертекстуальність у системі художньо-філософського мислення : теоретичні й історико-літературні виміри : зб. наук. пр. – Вип. 7 / упоряд. Л. К. Оляндєр. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лєсі Українки, 2009. – С. 265-271.
2. Салюк Б. Образ мегаполісу в творах для дітей Е. Кєстнера та Вс. Нєстайка / Б. Салюк // Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія : Лінгвістика і літературознавство : міжвуз. зб. наук. ст. / гол. ред. В. А. Зарва. – Бердянськ : БДПУ, 2010. – Вип. XXIII. – Ч. IV. – С. 182-189.
3. Салюк Б. Психологічний портрет бешкетників дитячих оповідань В. Винниченка та повісті Н. Бодєн «Збігло літо» / Б. Салюк // *Studia Methodologica*. – Випуск 31. – Тернопіль : Редакційно-видавничий відділ ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2011. – С. 133-137.

4. Салюк Б. [Enfant terrible](#) дитячої літератури в контексті проблеми «бешкетник vs. суспільства» // Актуальні проблеми іноземної філології : Лінгвістика та літературознавство : міжвуз. зб. наук. ст. / гол. ред. В. А. Зарва. – Бердянськ : БДПУ, 2011. – Вип. VI. – Ч. 2. – С. 12-18.

5. Салюк Б. Образ дитини-бешкетника крізь призму етномагології (на матеріалі повісті М. Твена «Пригоди Тома Соєра» і трилогії Вс. Нестайка «Тореадори з Васюківки») / Б. Салюк // Волинь філологічна : текст і контекст : зб. наук. пр. – Вип. 11 / упоряд. Л. К. Оляндер. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. – С. 222-230.

Додаткові публікації:

6. Салюк Б. Жанрові ознаки детективу в трилогії Вс. Нестайка «Тореадори з Васюківки» / Б. Салюк // Український вимір : міжнар. зб. інф., освіт., наук., метод. ст. і мат. з України та діаспори. У 3-х т. – Т. II. – Чернігів, 2009. – С. 82-83.

7. Салюк Б. Проблеми дослідження дитячої літератури у сучасному українському літературознавстві / Б. Салюк // Український вимір : міжнар. зб. інф., освіт., наук., метод. ст. і мат. з України та діаспори. У 3-х т. – Т. I. – Чернігів, 2010. – С. 80-82.

8. Салюк Б. Рыжие обжоры детской литературы : «Призрак Трикстера» / Б. Салюк // Актуальные проблемы изучения языка и литературы : теория и практика коммуникативного воздействия : материалы V Междунар. науч.-практ. конф., 27-29 окт. 2010 г., / науч. ред. И. В. Пекарская ; отв. ред. В. П. Антонов. – Абакан : Издательство ГОУ ВПО «Хакасский государственный университет им. Н. Ф. Катанова», 2010. – С. 165-167.

9. Салюк Б. Особливості портретування персонажа бешкетника в дитячій літературі / Б. Салюк // Література. Діти. Час : Вісник Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва. – Вип. 1. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. – С. 103-109.

АНОТАЦІЯ

Салюк Б. А. Типологія традиційних образів дитини-бешкетника у художніх творах для дітей і про дітей. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.05 – порівняльне літературознавство. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2011.

У дисертації досліджено типологію традиційних образів дитини-бешкетника у художніх творах для дітей і про дітей. У роботі вперше обґрунтовано традиційність образу шибеника, визначено його типологічні моделі – комічний і драматичний типи, пояснено номінацію цих моделей, вивчено джерела їх походження. Увагу зосереджено на особливостях

функціонування традиційних образів шибеників комічного і драматичного типів у творах українських і зарубіжних письменників за такими позиціями: комічний і драматичний первні у трактуванні образу; національний характер персонажів; антропологічний і психологічний аспект у портретуванні; діяльність персонажа у контексті проблеми «шибеник vs суспільство»; специфіка сюжету та хронотопу в творах про бешкетників визначених типів.

Ключові слова: традиційний образ, бешкетник, комічний тип, драматичний тип, модель, персонаж, література для дітей і про дітей.

АННОТАЦИЯ

Салюк Б. А. Типология традиционных образов ребенка-озорника в художественных произведениях для детей и о детях. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.05 – сравнительное литературоведение. – Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка. – Тернополь, 2011.

В диссертации исследуется типология традиционных образов ребенка-озорника в художественных произведениях для детей и о детях. В работе впервые обосновано традиционность образа озорника, определены его типологические модели – комический и драматический типы, объяснена номинация этих моделей, изучены источники их происхождения. Внимание сосредоточено на особенностях функционирования традиционных образов озорников комического и драматического типов в произведениях украинских и зарубежных писателей по следующим позициям: комическое и драматическое начала в трактовке образа; национальный характер персонажей; антропологический и психологический аспекты в портретировании; деятельность персонажа в контексте проблемы «озорник vs общество»; специфика сюжета и хронотопа в произведениях про озорников указанных типов.

Ключевые слова: традиционный образ, озорник, комический тип, драматический тип, модель, персонаж, литература для детей и о детях.

SUMMARY

Saljuk B. A. Typology of traditional images of a mischievous child in the fiction for children and about children. – Manuscript.

Thesis for the scholarly degree of candidate of philology in specialty 10.01.05 – comparative literature. – Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk, Ternopil, 2011.

The thesis deals with the research of typology of traditional images of a mischievous child in the fiction for children and about children. In the scientific work for the first time the traditionalization of a mischievous child's image is grounded, its typological models – comic and dramatic types – are determined, the

nomination of these models is explained, and the genesis of their origin is studied. The attention is given to peculiarities of functioning of traditional images of a mischievous child both types in Ukrainian and foreign writers' creative works according to such positions: comic and dramatic dominants in the images interpretation; heroes' national character; anthropological and psychological aspects in the portrait process; character's activity in the context of problem «mischievous child vs society»; specific of plot and chronotop in the fiction about mischievous child both types.

The naughtiness-as-amusement is determined as the differential sign of the traditional image of a mischievous child of comic type (or the model «Tom Sawyer»). It has influence over both the character construction (comic dominant, national specific in humor, anthropological portrait, such activity as games, dreaming, naughtiness so on) and the plot building (two main types of plot – quest and comic situation, principal motives of journey, searching, escape etc, idyllic and carnival chronotops). The being of characters of the model «Tom Sawyer» is examined on the demonstrative material of Ukrainian and foreign children's literature: V. Nestajko «Toreadors from Vasjukivka», M. Twain «The Adventures of Tom Sawyer», A. Lindgren «Peppy Longsock» and «Emil from Lonnenburgy» etc.

The naughtiness-as-riot is determined as the differential sign of the traditional image of a mischievous child of dramatic type (or the model «Huck Finn»). It forms tragicomic (mostly foreign fiction) and dramatic (mainly Ukrainian fiction for children and about children) dominants in the image interpretation, psychological portrait (V. Vynnychenko's stories about children, N. Bowden «[The Runaway Summer](#)»), also the character's activity in the context of problem «mischievous child vs civilization». The main existence motives in the fiction about characters of the model «Huck Finn» are truth/lie (V. Vynnychenko «Fed'ko-chalamydyk», N. Bowden «[The Runaway Summer](#)»), escape (G. Tyutyunyk «Into the twilight», M. Twain «The Adventures of Huckleberry Finn», N. Bowden «[The Runaway Summer](#)»), death (V. Vynnychenko «Fed'ko-chalamydyk» and «A comedy with Kost'», M. Twain «The Adventures of Huckleberry Finn» etc), and the main chronotops are road, nature, war.

Key words: traditional image, a mischievous child, comic type, dramatic type, model, character, literature for children and about children.

Підписано до друку 26.08.2011 р.
Формат 60х90/16. Гарнітура Times New Roman.
Папір друк. Умов. друк. арк. 0,9.
Умовн. фарб. відб. 1,0. Друк RESO.
Наклад 100 прим. Зам. № 145

Редакційно-видавничий відділ
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027